

جستاری درباره برخی از

عوامل انگیزشی بسیجیان در سیره امام خمینی (ره)

وجه الله قربانی زاده

چکیده

شیوه رهبری امام خمینی (ره) در ایجاد انگیزش و به تبع آن رفتار مطلوب در میلیونها انسان در قالب تشکل مردمی بسیج مستضعفین، بدون شک پدیده‌ای کم‌نظیر در تاریخ معاصر است. شناخت آن دسته از عوامل موجود در سیره امام خمینی (ره) که باعث برانگیختگی و تحرک در بسیجیان شده و رفتارهای ارادی هدفمند آنان را شکل داده است، برای بهره‌گیری بهینه از منابع انسانی و تداوم رفتارهای ایثارگرانه حائز اهمیت است.

این مقاله نتیجه تحقیقاتی است که به این موضوع پرداخته و سعی کرده است با استفاده از روش تحلیل محتوا تمام متون، نوشته‌ها و فرمانهای مکتوب امام خمینی را درباره بسیجیان بررسی کند و عوامل موجد انگیزش بسیجیان در سیره نظری آن حضرت را به کاوش بگذارد. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که براساس نظریه سلسله مراتب نیازهای مزلو، امام خمینی به نیازهای احترام بسیجیان بیش از سایر نیازهای آنها توجه کرده است. همچنین تأکید امام بر نیازهای سطح بالا و عوامل انگیزشی بیشتر از نیازهای سطح پایین و عوامل بهداشتی بوده است.

مقدمه

انگیزش بیانگر آن دسته از فرایندهای روانشناختی است که علت برانگیختگی، هدایت و تداوم اعمال ارادی هدفمند است؛^(۱) به عبارت کلی‌تر می‌توان انگیزش را حالتی در افراد دانست که آنان را به رفتار و عمل خاصی متمایل می‌سازد.^(۲) اگرچه این حالت از ابتدای خلقت نوع انسان، در نهاد بنی‌آدم نهفته بوده است و انسانها همیشه در انجام اعمال مختلف خود تحت تأثیر کشش و جاذبه‌هایی که امروزه از آنها به عنوان انگیزش یاد می‌شود، قرار داشته‌اند، مطالعه اساسی دربارهٔ این موضوع و ارائه نظریات گوناگون در زمینهٔ آن به صورت منظم و طبقه‌بندی شده از ابتدای قرن بیستم شروع شده است.

مقاله به دنبال یافتن پاسخ این سؤال اساسی است که چه عواملی در سیره امام خمینی (ره) وجود دارد که باعث ایجاد انگیزش در بسیجیان می‌شود. منظور از سیره، شیوه‌ها، روشها و منشهای زندگی، کردار و گفتار امام است که در این تحقیق بر گفتار، نوشتار و پیامهای ایشان خطاب به بسیجیان - که در کتابهای صحیفه نور گردآوری شده است - به عنوان سیره نظری تأکید شده است. همچنین طی این مقاله کوشش می‌شود، براساس مطالعه‌ای تحقیقی، موضوعی و روشمند، شناخت بیشتری از شخصیت امام خمینی حاصل شود.

بنابر این در اینجا ابتدا فهرستی از نظریات مختلف انگیزشی ارائه می‌شود و به دنبال آن نظریات مبتنی بر نیاز، که پایه نظری این مطالعه را تشکیل می‌دهد، مورد بحث اجمالی قرار می‌گیرد. در ادامه پس از اشاره به روش‌شناسی تحقیق و نحوه سنجش اعتبار و روایی آن، یافته‌های تحقیق در سیره امام خمینی تبیین و تشریح می‌شود.

انواع نظریات انگیزشی

در طول یک قرن اخیر نظریات گوناگونی درباره انگیزش توسط صاحب‌نظران علم رفتار سازمانی ارائه شده است که فهرستوار می‌توان از مهمترین آنها به ترتیب زیر نام برد: (۳)

نظریه‌های مبتنی بر نیاز (محتوایی)

- سلسله مراتب نیازهای مزلو

- نظریه دو عاملی هرزبرگ

- نیازهای سه گانه اجتماعی مک کله لند

- نظریه‌ای - آر - جی آلدرفر

نظریه‌های مبتنی بر شناخت (فرایندی)

- نظریه برابری آدامز

- نظریه انتظار وروم

- نظریه هدفگذاری ادوین لاک

نظریه دوساحتی انسان (X و Y) مک گریگور

نظریه تقویت

نظریه ارزشیابی شناخت

نظریه ویژگی شغل

- نظریه ویژگیهای ضروری شغل، ترنر و لارنس

- نظریه الگوی ویژگیهای شغل، هک من و اولدهایم

نظریه‌های محتوایی انگیزش

چون مفروضات زیربنایی این مقاله بر مبانی مفهومی نظریه‌های محتوایی (مبتنی بر نیاز) استوار است، از بین نظریات یاد شده تنها به توضیح مختصر نظریه‌های محتوایی پرداخته می‌شود.

نظریه‌های محتوایی انگیزش می‌کوشد آنچه را باعث انگیزش افراد برای کار می‌شود

تعمین کند. نظریه‌های محتوایی سر و کارشان با تعریف نیازهایی است که در افراد وجود دارد و اینکه این نیازها چگونه سازمان یافته‌اند. این نظریه‌ها با انواع مشوقها یا اهدافی روبه‌روست که افراد سعی می‌کنند آنها را به منظور کسب رضامندی و انجام عملکرد خوب به دست آورند. ابتدا فرض بر این بود که پول یگانه مشوق است (مدیریت علمی) ولی بعد از آن دریافتند که مشوقها می‌تواند عواملی چون وضعیت کاری، ایمنی و شاید سبک مردم‌گرایانه سرپرستی باشد (روابط انسانی). اخیراً این‌گونه فرض شده است که محتوای انگیزش می‌تواند نیازها یا محرکهای سطح بالا نظیر احترام، خودشکوفایی (مزلو)، مسئولیت، شناخت، موقعیت و پیشرفت (هرزبرگ) و رشد و بهبود فردی (آلدفر) نیز نامیده شود.

الف) نظریه سلسله مراتب نیازهای مزلو

این نظریه مشهورترین نظریه محتوایی است که توسط ابراهام مزلو ارائه شده است و بیان می‌کند که انسانها به وسیله نیازهای چندگانه‌ای که به صورت سلسله مراتب قرار دارد، برانگیخته می‌شوند. به زعم مزلو نیازهای عمومی بشر به پنج طبقه قابل تقسیم است که به ترتیب عبارت است از:

- ۱- نیازهای فیزیولوژیک: از قبیل گرسنگی، تشنگی، پناهگاه، خواب، میل جنسی، گرما، هوا، حقوق پایه و سایر نیازهای فیزیکی.
- ۲- نیازهای ایمنی: از قبیل نیاز به امنیت، ثبات، وابستگی، حمایت، رهایی از ترس، نیاز به سازمان، نظم، قانون، داشتن حامی، بیمه، پس انداز و غیره.
- ۳- نیازهای اجتماعی: چون داشتن دوستان، همسر و فرزندان، عاطفه، تعلق خاطر، دوستی، عضویت در گروه و خانواده.
- ۴- نیازهای احترام: احترام به خود یا عزت نفس (تمایل به قدرت، موفقیت، کفایت، سیادت، شایستگی، اعتماد در رویارویی با جهان، استقلال و آزادی). احترام دیگران به ما (تمایل به اعتبار، حیثیت، مقام، شهرت و افتخار، برتری، معروفیت، توجه، اهمیت،

حرمت یا تحسین).

۵- نیاز خودشکوفایی شدن: آنچه باید باشد، تحصیلات، مذهب، کارهای ذوقی، رشد شخصی، فرصت برای آموزش، پیشرفت، رشد و خلاقیت.

ب) نظریات دو عاملی هرزبرگ

به زعم هرزبرگ مردم دو گروه نیاز دارند که در اصل از هم مستقل است و به شیوه‌های مختلف در رفتار تأثیر می‌گذارد. او دریافت وقتی مردم از کارشان ناراضی هستند، نگرانشان از محیطی است که در آن کار می‌کنند. از سوی دیگر وقتی از کارشان احساس رضایت می‌کنند، این به خود کار مربوط می‌شود. هرزبرگ گروه اول را عوامل سلامت (بهداشت روانی) نام نهاد. زیرا آنها شرحی از محیطند و وظیفه اولیه‌شان جلوگیری از ناراضی‌تی در حرفه است. دومین گروه نیازها را محرکها (عوامل انگیزشی) نام نهاد، زیرا چنین به نظر می‌آید که آنها در برانگیختن مردم به اجرای بهتر کار تأثیر می‌گذاشتند.^(۴)

ج) نظریه‌ای - آر - جی آلدرفر

آلدرفر سه گروه اصلی نیازها را به ترتیب زیر شناسایی کرد:

- ۱- نیازهای زیستی: که با حیات آدمی سر و کار دارد (رفاه جسمانی) و با نیازهای فیزیولوژیک و ایمنی مذکور در سلسله مراتب نیازهای مزلو مترادف است.
- ۲- نیازهای همبستگی: این نیازها بر اهمیت روابط بین شخصی و اجتماعی فرد تأکید دارد؛ یعنی فرد می‌کوشد با افراد ارتباط برقرار، و آن را حفظ کند. اینها تقریباً همان نیازهایی است که مزلو آنها را در گروه اجتماعی و در زمره نیاز به احترام قلمداد کرده است.
- ۳- نیازهای رشد: که در رویارویی با تمایل فرد به بهبود شخصی است. این نیازها همان است که مزلو آنها را زیر عنوان خودشکوفایی قرار داده است.

د) نظریه نیازهای سه گانه مک کله لند

نیازهایی که مک کله لند آنها را شناسایی کرده و بر این باور است که این نیازها اکتسابی است، عبارت است از:

۱- نیاز به کسب موفقیت

۲- نیاز به وابستگی

۳- نیاز به قدرت

با توجه به استفاده از مفاهیم نیازهای سطح بالا و پایین و عوامل انگیزشی و بهداشتی در مطالعه بررسی عوامل انگیزشی در سیره امام خمینی (ره) ضروری است هر یک از مفاهیم یادشده به اختصار توضیح داده شود.

نیازهای سطح پایین و نیازهای سطح بالا

مزلو عمده‌تاً نیازها را به دو دسته رده پایین و رده بالا تقسیم کرده است. نیازهای رده بالا در درون افراد ارضا می‌شود در حالی که نیازهای رده پایین اصولاً به وسیله عوامل بیرونی ارضا می‌شود. بنا به تقسیم‌بندی وی نیازهای فیزیولوژیک و ایمنی نیازهای سطح پایین است و نیازهای اجتماعی، احترام و خودشکوفایی نیازهای سطح بالا محسوب می‌شود.

عوامل بهداشتی و عوامل انگیزشی

عوامل انگیزشی، عاملهای محتوایی و وظیفه است که انگیزاننده‌های واقعی است؛ زیرا این عوامل به گونه‌ای بالقوه می‌تواند رضامندی افراد را فراهم آورد.^(۵) در نظریه سلسله مراتب نیازهای مزلو نیاز به احترام و نیاز به خودشکوفایی به عنوان انگیزشی در نظریه هرزبرگ در نظر گرفته شده است.

عوامل بهداشتی، عواملی است که هر چند به انگیزش افراد در سازمان نمی‌انجامد اما باید در سازمان موجود باشد؛ چه اگر نباشد نارضایتی کارکنان را فراهم خواهد کرد.

نیازهای فیزیولوژیک، ایمنی و اجتماعی در سلسله مراتب نیازهای مزلو عوامل بهداشتی نظریه هرزبرگ است.

روش شناسی تحقیق

تحقیق درباره برخی از عوامل انگیزشی بسیجیان در سیره امام خمینی از نظر هدف - که توصیف عینی وقایعی بوده که در زمینه موضوع تحقیق اتفاق افتاده و محقق هیچ گونه متغیری را دستکاری نکرده است - «تحقیقی توصیفی» به حساب می آید. اما از نظر رابطه بین متغیرها، از آنجا که محقق در انجام دادن پژوهش هیچ گونه کنترلی بر متغیرهای مستقل و وابسته ندارد و رفتارهای مورد مطالعه در گذشته به وقوع پیوسته است، تحقیق یاد شده از نوع «علی یا پس از وقوع» است.

قلمروی زمانی تحقیق در برگزیده مدت زمان تشکیل بسیج مستضعفین (۱۳۵۸) تا ارتحال امام خمینی (۱۳۶۸) است.

جامعه آماری تحقیق دربرگیرنده تمام پیامها، سخنرانیها و فرمانهای مکتوب امام خمینی خطاب به بسیج مستضعفین در فاصله زمانی مذکور بوده که در مجموعه کتابهای ۲۲ جلدی «صحیفه نور، مجموعه رهنمودهای امام خمینی» گردآوری و چاپ شده است.

در گردآوری اطلاعات، ابتدا تمام فیشهای تحقیقاتی موجود در معاونت پژوهشی مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره) بازبینی و فیشهای مرتبط با موضوع تحقیق استخراج شد. سپس برای اطمینان از غنی بودن اطلاعات فیشها و تکمیل نواقص آنها به تک تک مجلدات کتابهای صحیفه نور مراجعه و اطلاعات تکمیلی تهیه و دسته بندی شد. به این ترتیب تمام سخنان، پیامها و فرمانهای امام خمینی خطاب به بسیج مستضعفین استخراج شد. قبل از هر گونه تجزیه و تحلیل بر روی اطلاعات به دست آمده، متون جمع آوری شده بارها توسط محقق مورد مطالعه قرار گرفت. سپس براساس مبانی نظری تحقیق، مقوله‌هایی تعیین شد. در مرحله بعدی، جملات و پاراگراف‌های به دست آمده

مورد بررسی قرار گرفت و چون واحد تحلیل محتوای متون در تحقیق یاد شده «مضمون» بوده است، مضامین موجود در جملات و پاراگرافها با توجه به مقولات تعیین شده، استخراج شد. (تعداد ۲۰۲ مضمون)

در مرحله بعدی، برای هر یک از مقولات، شاخص یا شاخصهایی تعیین و پس از چند بار مرور مضامین به دست آمده، محورهایی برای هر یک از شاخصها مشخص شد. در پی روشن شدن شاخصها و محورهای مقولات، مضامین موجود به هر یک از محورهای تعیین شده تخصیص داده شد و سپس با شمارش تعداد مضامین تخصیص یافته به محورها و شاخصها، فراوانی مطلق و نسبی مقولات و شاخصها و محورها به دست آمد. تعیین اعتبار هر تحقیق به ابزار سنجش آن مربوط می‌شود که در تحلیل محتوای «مقولات» ابزار تحقیق را تشکیل می‌دهد. در این روش هر چه محققان متعدد درباره مقولات تحقیق، توافق نظر بیشتری داشته باشند، آن تحقیق از اعتبار بیشتری برخوردار خواهد بود. بدین منظور، سعی شد در تنظیم نهایی مقولات علاوه بر نظر استادان راهنما و مشاور، نظر چند تن از کارشناسان آشنا به روش تحلیل محتوا - که در جریان تحقیق یاد شده بودند - نیز اعمال شود.

برای سنجش روایی تحقیق از شیوه «آزمون - آزمون مجدد» استفاده شده است. به این صورت که پس از توزیع مضامین به دست آمده بین محورهای شاخصها توسط محقق، تعداد ۲۰٪ مضامین به کارشناسی داده شد که در جریان مراحل مختلف تحقیق قرار داشت تا آنها را بین محورها توزیع کند. سپس با استفاده از فرمول زیر ضریب روایی تحقیق برای هر یک از مقولات به دست آمد. (۶)

$$C.R = \frac{2M}{N1 + N2}$$

که در آن M تعداد موارد توافق در دو کدگذاری است:

N1 عبارت است از تعداد موارد مطالعه اول و N2 تعداد موارد مطالعه دوم است.

لازم به ذکر است که ضرایب روایی به دست آمده برای تمامی مقولات بیش از ۹۰ درصد است که از نظر علمی، ضرایبی قابل قبول برای روایی تحقیق است.

جایگاه نیازهای سطح پایین و نیازهای سطح بالا در سیره امام (ره)

در تحقیقی که تحت عنوان «بررسی برخی از عوامل انگیزشی در سیره امام خمینی (ره) در ارتباط با بسیج»^(۷) انجام شده و طی آن تمام متون سخنرانیها، پیامها و نامه‌های حضرت امام درباره بسیج مستضعفین به عنوان نمونه‌ای از اقشار مختلف مردم با استفاده از روش تحلیل محتوا مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته، نتایج زیر درباره توجه به نیازهای سطح پایین و سطح بالا از سوی امام خمینی به دست آمده است. لازم به یادآوری است که از آنجا که در بین نظریه‌های انگیزشی موجود نظریه سلسله مراتب نیازهای مزلو از طبقه‌بندی روشن و قابل درکی برخوردار است و نیز در قالب طبقات نیازهای این نظریه می‌توان نیازهای سطح بالا و سطح پایین را بهتر مورد شناسایی و بحث و بررسی قرار داد. به منظور شاخص‌بندی مقولات نیازهای سطح بالا و سطح پایین از طبقات ارائه شده در نظریه سلسله مراتب نیازهای مزلو استفاده شده است.

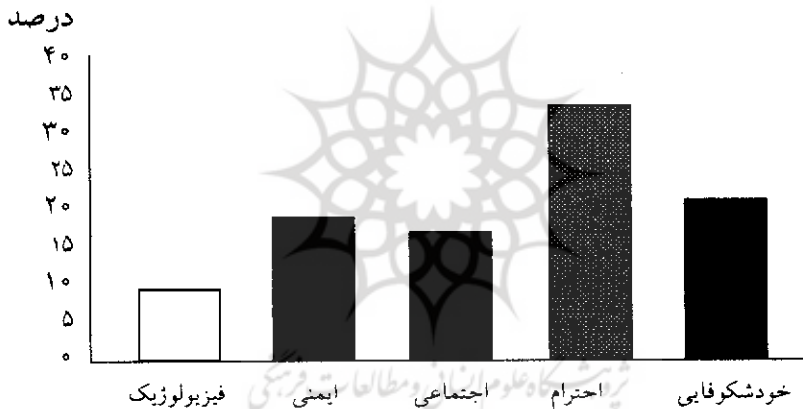
همانگونه که در جدول زیر مشاهده می‌شود نتیجه تحقیق نشان می‌دهد که هر دو گروه نیازهای سطح بالا و سطح پایین مورد توجه امام خمینی بوده است با این تفاوت که توجه آن حضرت بیشتر به نیازهای سطح بالا معطوف بوده است تا نیازهای سطح پایین.

مقوله	ف. مطلق	ف. نسبی	شاخص	ف. مطلق	ف. نسبی
نیازهای سطح پایین	۵۸	٪۲۸/۷	نیازهای فیزیولوژیک	۱۹	٪۹/۴
			نیازهای ایمنی	۳۹	٪۱۹/۳
نیازهای سطح بالا	۱۴۴	٪۷۱/۳	نیازهای اجتماعی	۳۲	٪۱۵/۸
			نیازهای احترام	۷۰	٪۳۴/۷
			نیازهای خودشکوفایی	۴۲	٪۲۰/۸
جمع	۲۰۲	٪۱۰۰		۲۰۲	٪۱۰۰

جدول ۱- فراوانی مطلق و نسبی مقوله‌های نیازهای سطح پایین و بالا و شاخصهای آنها

اطلاعات حاکی از این است که ۷۱/۳ درصد مضامین بررسی شده مختص به نیازهای سطح بالا و در مقابل ۲۸/۷ درصد مضامین مربوط به نیازهای سطح پایین بوده است؛ بدین معنی که نیازهای سطح بالا نزد امام از اهمیت بیشتر و والاتری برخوردار بوده و نیازهای سطح پایین از نظر اهمیت در ردیف بعد قرار داشته است.

همانگونه که در نمودار زیر مشاهده می‌شود در نمونه مورد مطالعه، امام خمینی به نیازهای احترام بیش از سایر نیازها توجه نموده و نیازهای خودشکوفایی، ایمنی، اجتماعی و فیزیولوژیک به ترتیب در مراحل بعدی مورد توجه قرار گرفته است.

حضرت امام در توجه به نیازهای احترام بسیجیان به عنوان اصلترین نیاز مطرح آنها در درجه اول به تحسین، تصدیق، تعریف و تمجید آنها پرداخته و در درجه دوم، اهمیت و لزوم توجه به آنها را یادآور شده است. آنجاکه می‌فرماید:

بعد از صدر اسلام مثل شما جوانها نمونه‌ای نیست. ^(۸) حقیقتاً اگر بخواهیم مصداق کاملی از ایثار، خلوص و فداکاری و عشق به ذات مقدس حق و اسلام را ارائه دهیم، چه کسی سزاوارتر از بسیج و بسیجیان خواهند بود؟ ^(۹) بسیجیهای ما و امت ما شرافت دارند بر تمام کاخ نشینهای عالم. ^(۱۰) من از تمامی بسیجیان خصوصاً از فرماندهان عزیز آن تشکر می‌کنم، ^(۱۱) من دست یکایک شما پیشگامان راهی را می‌بوسم، ^(۱۲) رحمت و برکات خداوند بزرگ بر

بسیج مستضعفان که به حق پشتوانه انقلاب اسلامی است،^(۱۳) بسیج مدرسه عشق است... بسیج لشکر مخلص خداست... بسیج شجره طیبه و درخت تناور و پرثمر است... اگر بر کشوری ندای دلنشین تفکر بسیجی طنین اندازد چشم طمع دشمنان و جهانخواران از آن دور خواهد گردید.^(۱۴)

در ارتباط با لزوم توجه بر بسیج و تأکید بر اهمیت آن می‌فرماید:

مبادا که این سرمایه‌های عظیمی که محصول سالها تجربه و تلاش در عسرتها و فراز و نشیبها بوده است در مسیر زندگی روزمره به فراموشی سپرده شود.^(۱۵) اگر مسئولین نظام اسلامی از شما غافل شوند، به آتش دوزخ الهی خواهند سوخت.^(۱۶) مسئولین با پشتوانه شماسنت که می‌توانند ثابت کنند که بدون آمریکا و شوروی می‌شود به زندگی توأم با صلح و آزادی رسید.^(۱۷)

امام خمینی (ره) بعد از نیازهای احترام، بیشترین اهمیت را به نیازهای خودشکوفایی داده و در آن عمدتاً به کسب رضای خداوند و عمل بر اساس احساس تکلیف شرعی، تقویت قدرت ایمان، ایثار، فداکاری و شهادت تأکید و پس از آن به ایجاد فرصت برای تعلیم و تربیت، اعم از تعلیمات اعتقادی و نظامی اشاره کرده است.

شما می‌خواهید از دین خدا دفاع کنید... شما مشغول یک عبادت بزرگ هستید،^(۱۸) قوه الهی در خودتان ایجاد کنید،^(۱۹) از هیچ‌کس ترسید الا خدا... به هیچ‌کس امید نبندید الا خدای تبارک و تعالی.^(۲۰) در راه خدا همه چیز خود را نثار می‌کنید... با آغوش باز دنبال مرگ می‌روید،^(۲۱) در راه هدف مقدس سر از پانمی‌شناسید.^(۲۲) بکوشید تا هر چه بیشتر نیرومند شوید در علم و عمل،^(۲۳) در تعلیم و تربیت جوانان و نوجوانان مساعی جمیله خود را روزافزون کنید،^(۲۴) مجهز شوید به سلاح ایمان - و هم قوه ایمان باید زیاد شود - آن پشتوانه ایمان است که شما را پیروز می‌کند.^(۲۵)

نیازهای ایمنی، سومین اولویت از نیازهاست که پس از نیازهای احترام و خودشکوفایی بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده است. حضرت امام در توجه به نیاز ایمنی بیش از همه به ایجاد امنیت و ثبات در کشور، تأکید و حمایت‌های خود را از نیروهای مردم به منظور کشف و خنثی‌سازی توطئه‌های دشمنان اعلام کرده است:

من تا آخر پشتیبان بسیج خواهم بود و تضعیف آن را حرام می‌دانم،^(۲۶) بسیج باید مثل

گذشته و با قدرت و اطمینان خاطر به کار خود ادامه دهد. (۲۷)

راه هر گونه توطئه‌ای را بر بیگانگان ببندید، (۲۸) از کید و مکر جهانخواران و آمریکا و شوروی غافل نمانند، (۲۹) تنها با بسیج است که این مهم (جلوگیری از نفوذ ابادی استکبار به دانشگاه‌ها) انجام می‌پذیرد. (۳۰) بسیج، اسلام و انقلاب و میهن اسلامی خود را بیمه کرده است... بسیج دست تجاوزگران را شکسته است. (۳۱)

نیازهای اجتماعی، چهارمین سطح از نیازهایی است که در ارتباط با بسیج مورد توجه امام قرار گرفته و در آن به ترتیب بر لزوم تشکیل گروه‌های بسیجی در بعد داخلی و خارجی، ابلاغ تحیت و سلام، ابراز علاقه و دوستی و حضور در صحنه تأکید شده است. بسیج تنها منحصر به ایران اسلامی نیست... باید بسیجیان جهان اسلام در فکر ایجاد حکومت بزرگ اسلامی باشند و این شدنی است. (۳۲) علاقه من به شما مثل علاقه یک پدر به فرزند و یک برادر به برادر است، (۳۳) من شما را دوست می‌دارم، (۳۴) در این دنیا افتخارم این است که خود بسیجی‌ام - از خدا می‌خواهم تا با بسیجیانم محشور گردانند. (۳۵) تا شما جوانان بیدار و... در صحنه حاضرید به کشور و جمهوری اسلامی آسیبی نخواهد رسید. (۳۶) واجب است پیشکوتان جهاد و شهادت در همه صحنه‌ها حاضر و آماده باشند. (۳۷)

نیازهای فیزیولوژیک به عنوان آخرین اولویت از بین نیازهای پنجگانه از سوی امام مورد توجه قرار گرفته و در آن سطح به ترتیب روی سلامتی، لزوم رفع مشکلات و مجهز شدن به تجهیزات و تکنولوژی مادی توجه شده است.

سلامت رزمندگان عزیز - بسیج و نیروهای مردمی - را از خداوند تعالی خواستارم (۳۸) دعا می‌کنم به همه‌تان، خدا همه‌تان را حفظ کند ان شاء الله. (۳۹) از مسئولین محترم مملکتی می‌خواهم... هر چه بیشتر و سریعتر در رفع مشکلات و کمبودهای شما بکوشند... رسیدگی وضع شما و رفع نابسامانیهای شما را در اولویت قرار دهند. (۴۰)

جایگاه عوامل انگیزشی و عوامل بهداشتی در سیره امام (ره)

از آنجاکه با استفاده از نظریه سلسله مراتب نیازهای مزلو می‌توان از عوامل انگیزشی و بهداشتی درک، استنباط و دسته‌بندی خوبی ارائه داد، در بیان شاخصهای مفاهیم عوامل انگیزشی و بهداشتی نیز همان طبقات نیازهای مزلو در نظر گرفته شده است.

همانگونه که قبلاً ذکر شد عوامل بهداشتی معادل نیازهای فیزیولوژیک، ایمنی و اجتماعی است و عوامل انگیزشی تقریباً همسطح نیازهای احترام و خودشکوفایی است. نتایج مطالعه مذکور در سیره حضرت امام نشاندهنده این است که عوامل انگیزشی با فراوانی نسبی ۵۵/۵ درصد و عوامل بهداشتی با فراوانی نسبی ۴۵/۵ درصد هر دو مورد توجه آن حضرت بوده است. همچنانکه فراوانیهای آنها نشان می‌دهد عوامل انگیزشی که عمدتاً مربوط به مشوقهای درونی است و به ماهیت کار بستگی دارد، بیشتر از عوامل بهداشتی که نوعاً مرتبط با مشوقهای بیرونی است مورد توجه امام خمینی (ره) بوده است (جدول زیر):

مقوله	ف. مطلق	ف. نسبی	شاخص	ف. مطلق	ف. نسبی
عوامل بهداشتی	۹۰	٪۴۴/۵	نیازهای فیزیولوژیک	۱۹	٪۹/۴
			نیازهای ایمنی	۳۹	٪۱۹/۳
			نیازهای اجتماعی	۳۲	٪۱۵/۸
عوامل انگیزشی	۱۱۲	٪۵۵/۵	نیازهای احترام	۷۰	٪۳۴/۷
			نیازهای خودشکوفایی	۴۲	٪۲۰/۸
جمع	۲۰۲	٪۱۰۰		۲۰۲	٪۱۰۰

جدول ۲- فراوانی مطلق و نسبی مقوله‌های عوامل بهداشتی و انگیزشی و شاخصهای آنها

جهتگیری الهی در سیره امام خمینی (ره) به عنوان مهمترین عامل انگیزشی اگر از زاویه دیگر و با دیدی فراتر از نگرش الگوهای انگیزشی جهان غرب به زندگی پربرکت و عرفانی امام خمینی بنگریم، گوهر گرانبهایی را درمی‌یابیم که با عقل معاش اندیش و مادی‌نگر نظریه پردازان غربی قابل فهم، درک و استنباط نیست و نیازمند دیدی الهی و عمیق است تا بتوان اندکی از زلال چشمه‌سار پرفسای حیات مقدس آن

حضرت را چشید و بهره گرفت. برای رسیدن به این هدف باید الگوهای انگیزشی ارائه شده از سوی اندیشمندان اسلامی را به کار گرفت تا بلکه با استفاده از آنها بتوان زوایایی از حیات پر رمز و راز امام را باز شناخت.

در تقسیم‌بندی که علامه استاد محمدتقی جعفری (ره) از انواع نگرش ارائه کرده است،^(۴۱) دو دسته کلی از عوامل انگیزشی به چشم می‌خورد که هر کدام دربرگیرنده عوامل جزئی‌تر است:

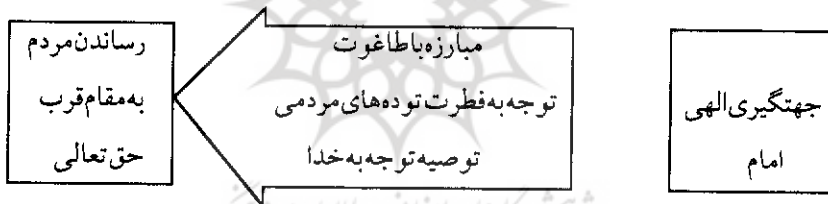
الف) انگیزشهای برون‌ذاتی، مانند عوامل محیطی و اجتماعی که به نوبه خود دارای اقسام گوناگونی است؛ از آن جمله:

- ۱- جبر قدرتهای مافوق
  - ۲- عوامل ادامه حیات طبیعی
- ب) انگیزشهای درون‌ذاتی، که به اقسام مختلف زیر تقسیم می‌شود:
- ۱- احساس برتری خود بر دیگران
  - ۲- انگیزش ناشی از خودخواهی و خودنمایی
  - ۳- انگیزش مستند به منفعت‌گرایی
  - ۴- علاقه ذاتی به مدیریت
  - ۵- تخصص و سپری کردن تجارت فراوان در مسائل مدیریت
  - ۶- احساس تکلیف ناشی از تعهد برین انسانی
  - ۷- احساس تکلیف الهی

با توجه به این دسته‌بندی از عوامل انگیزشی، «احساس تکلیف الهی» بدون تردید باعظمتترین و شریفترین هدفها و انگیزه‌هایی است که درباره مدیریت می‌توان تصور کرد. در این انگیزه، دیگر نه از منفعت‌گرایی خبری است و نه از استناد به عوامل جبری محیط و اجتماع. نه آلوده به خودخواهی و خودنمایی است و نه اشباع علاقه ذاتی و مهارت تخصصی و غیره عامل محرک اوست. این همان انگیزه‌ای است که پیامبران و اوصیا و حکمای راستین را به تنظیم و توجیه حیات فردی و اجتماعی انسانهای جوامع

و اداری کرده است. نخستین اثر این انگیزش آن است که شخص مدیر در هر رشته و در هر موقعیتی همه اعضای مجموعه مورد مدیریت را مانند اعضا و قوای خود می‌داند. بدون شک باید اذعان کرد که انگیزش درون ذاتی از نوع احساس تکلیف الهی است که امام را به حرکت آورد و صفا، یکرنگی، اخلاص و خدامحوری را از شریان حیات ایشان به کالبد جامعه تزریق کرده است. این احساس به نوبه خود عناصر پاک، خداجوی و حقیقت طلب جامعه را نیز به حرکت و جنب و جوش در آورده و سیل خروشان ملت مسلمان را علیه ظلم و جور و طاغوت به راه انداخته است.

نتیجه تحقیق مذکور حاکی از این است که امام خمینی در جهتگیری الهی خود به منظور رساندن مردم به مقام قرب حق تعالی عمدتاً بر سه محور زیر تأکید کرده و با توجه به این سه هدایت اقشار مختلف جامعه را به عهده داشته است:

۱- مبارزه با طاغوت - در این محور بیشترین تأکید بر هوشیاری در برابر دسیسه‌ها و توطئه‌های دشمنان داخلی و خارجی نظام شده و سپس حفظ آبادگی دفاعی و سازماندهی نیروهای مردمی مورد تأکید قرار گرفته است.

راه هرگونه توطئه‌ای را بر بیگانگان ببندید. (۴۲) دست رد به سینه تمام شیاطین و قدرتمندان بزنید. (۴۳) کوشش شما در کوتاه کردن دست چپاولگران است. (۴۴) ان شاء الله یک نظام بیست میلیونی داشته باشید تا بتوانید از این توطئه‌ها که الان برای مملکت در کار است جلوگیری بکنید. (۴۵) بسیج دست تجاوزگران را شکسته است (۴۶) (بسیجیان) از کید و مکر جهانخواران و آمریکا و شوروی غافل نمانند. (۴۷)

۲- توجه به فطرت توده‌های مردمی - امام خمینی (ره) با دم مسیحایی خویش همیشه

فطرت پاک و ضمیر خداجوی انسانهای آزاده دنیا را مورد خطاب قرار داده و با بیدار کردن وجدانهای آگاه، آنها را در حرکت به سوی کمال، معنویت و زندگی هدفدار و شرافتمندانه یاری کرده است.

بسیج لشکر مخلص خداست. (۴۸) بسیجیهای ما و امت ما شرافت دارند بر تمام کاخ‌نشینهای عالم. (۴۹) من در همه حالات به شما دعا می‌کنم. شما را دوست می‌دارم. (۵۰) دست شما را به گرمی می‌فشارم. (۵۱) از ملت و جوانان برومند که از بسیج عمومی استقبال کردند تشکر می‌کنم (که) در راه هدف مقدس سر از پا نمی‌شناسند. (۵۲)

۳- توصیه توجه به خدا - در مدیریت بر مبنای ارزشهای الهی و انجام دادن وظیفه بر مبنای احساس تکلیف شرعی، محور حرکت، توجه به خدا و سمت و سوی حرکت در جهت رسیدن به قرب الهی است. بر این اساس امام خمینی در بیانات خود همیشه عموم مردم را متذکر این امر نموده، همواره توصیه می‌فرمود که در تمام فعالیتها توجه به خدا را فراموش نکنند؛ همیشه در کارها اخلاص داشته باشند و کارها را تنها برای رضای خدا انجام دهند؛ اتکال به خدا داشته باشند و در راه رسیدن به اهداف مقدس خود از هیچ قدرتی غیر از قدرت حق تعالی نهراسند.

مجهز شوید به سلاح ایمان - آن پشوانه ایمان است که شما را پیروز می‌کند - توجه به خدای تبارک و تعالی و مبدا قدرت است که شما را پیروز می‌کند... قوای خودتان را از قوای شیطانی به قوای الهی تبدیل کنید. (۵۳) باید برای شکستن امواج توفانها و فتنه‌ها و جلوگیری از سیل آفتها به سلاح پولادین صبر و ایمان مسلح شویم. (۵۴) دست نصرت حق با شماست. (۵۵) عنایات غیبی شامل حال شماست. (۵۶)

نتیجه‌گیری

بر اساس تحلیل محتوایی که از بیانات و نوشته‌های امام درباره بسیج - مندرج در مجموعه ۲۲ جلدی کتابهای صحیفه نور - انجام شده است، برمی‌آید که بر مبنای نظریه سلسله مراتب نیازهای مزلو، امام خمینی، بر نیازهای احترام بسیجیان بیشترین تأکید را داشته و نیازهای خودشکوفایی، ایمنی، اجتماعی و فیزیولوژیک به ترتیب در اولویتهای

بعدی جای گرفته است.

امام خمینی (ره) هر دو دسته نیازهای سطح پایین و سطح بالا را مدنظر داشته‌اند. با این تفاوت که نیازهای سطح بالا با ۷۱/۳٪ فراوانی نسبی، بیشتر از نیازهای سطح پایین (با فراوانی نسبی ۲۸/۷٪) مورد توجه بوده است.

همچنین تأکید بر عوامل بهداشتی و انگیزشی در بیانات امام خمینی (ره) به چشم می‌خورد که عوامل انگیزشی با فراوانی نسبی ۵۵/۵٪ نسبت به عوامل بهداشتی با فراوانی ۴۵/۵٪ از وزن بیشتری برخوردار است.

در مدیریت بر مبنای ارزشهای الهی و انجام دادن وظیفه بر مبنای احساس تکلیف شرعی، محور حرکت، توجه به خدا و سمت و سوی حرکت در جهت رسیدن به قرب الهی است. از این منظر جهتگیری الهی امام خمینی (ره) در مسیر رساندن مردن به مقام قرب حق تعالی دارای سه محور عمده است که عبارت است از: ۱- مبارزه با طاغوت ۲- توجه به فطرت توده‌های مردمی ۳- توصیه توجه به خدا، که با استفاده از این سه محور عمده در سیر من الخلق الی الحق مع الخلق گام برمی‌داشتند.

یادداشتها

- ۱- علی رضائیان، «معمای مدیریت»، دانش مدیریت، شماره ۳۱ و ۳۲، ص ۸۸
- ۲- سیدمهدی الوانی، «مدیریت عمومی»، تهران، نشر نی، سال ۷۴، ص ۱۵۲
- 3- Fred Luthans, organizational Behavior, Fifth Edition, McGraw - Hill international editoins, 1989, p.240
- ۴- پاول هرسی و کنت اچ بلانچارد، «مدیریت رفتار سازمانی»، ترجمه قاسم کبیری، چاپ سوم، تهران: ماجد، سال ۷۱، ص ۱۰۸-۹
- ۵- هرولد کونتز و دیگران، «اصول مدیریت»، ترجمه دکتر فرهنگی و دیگران، تهران: مرکز آموزش مدیریت دولتی، سال ۷۱
- ۶- وجه‌الله قربانی‌زاده، «بررسی برخی از عوامل انگیزشی در سیره امام خمینی (ره) در ارتباط با بسیج»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده مدیریت دانشگاه تهران، سال ۷۶
- ۷- باقر ساروخانی؛ «روشهای تحقیق در علوم اجتماعی»، جلد اول، چاپ سوم، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال ۱۳۷۵، ص ۲۸۸
- ۸- صحیفه نور، جلد ۱۳، ص ۲۲۳
- ۹- صحیفه نور، جلد ۱۱، ص ۵۲

- ۱۰- صحیفه نور، جلد ۲۰، ص ۵۰
 ۱۱- صحیفه نور، جلد ۲۱، ص ۵۳
 ۱۲- صحیفه نور، جلد ۱۱، ص ۵۳
 ۱۳- صحیفه نور، جلد ۱۵، ص ۲۳۱
 ۱۴- صحیفه نور، جلد ۲۰، ص ۵۰
 ۱۵- صحیفه نور، جلد ۲۱، ص ۱۹
 ۱۶- صحیفه نور، جلد ۲۱، ص ۵۳
 ۱۷- صحیفه نور، جلد ۲۱، ص ۵۳
 ۱۸- صحیفه نور، جلد ۱۸، ص ۲۲۵
 ۱۹- صحیفه نور، جلد ۱۲، ص ۴۵
 ۲۰- صحیفه نور، جلد ۱۳، ص ۲۸
 ۲۱- صحیفه نور، جلد ۱۳، ص ۲۲۳
 ۲۲- صحیفه نور، جلد ۱۵، ص ۲۳۱
 ۲۳- صحیفه نور، جلد ۱۱، ص ۲۷۵
 ۲۴- صحیفه نور، جلد ۱۵، ص ۲۳۱
 ۲۵- صحیفه نور، جلد ۱۲، ص ۴۵
 ۴۲- جمعی از علما و دانشمندان، «نگرشی بر مدیریت در اسلام»، چاپ اول، تهران: مرکز آموزش مدیریت دولتی، سال ۷۲، ص ۱۷۲-۳ (تلخیص)
- ۲۶- صحیفه نور، جلد ۲۱، ص ۱۱۸
 ۲۷- صحیفه نور، جلد ۲۱، ص ۵۲
 ۲۸- صحیفه نور، جلد ۱۶، ص ۱۷۶
 ۲۹- صحیفه نور، جلد ۲۱، ص ۱۹
 ۳۰- صحیفه نور، جلد ۲۰، ص ۶۱
 ۳۱- صحیفه نور، جلد ۲۰، ص ۶۱
 ۳۲- صحیفه نور، جلد ۲۱، ص ۵۳
 ۳۳- صحیفه نور، جلد ۱۷، ص ۱۰۸
 ۳۴- صحیفه نور، جلد ۲۰، ص ۵۰
 ۳۵- صحیفه نور، جلد ۲۱، ص ۵۲
 ۳۶- صحیفه نور، جلد ۱۲، ص ۲۳۱
 ۳۷- صحیفه نور، جلد ۲۱، ص ۱۹
 ۳۸- صحیفه نور، جلد ۱۳، ص ۲۴۶
 ۳۹- صحیفه نور، جلد ۱۸، ص ۲۸۶
 ۴۰- صحیفه نور، جلد ۱۶، ص ۱۷۶
 ۴۱- صحیفه نور، جلد ۱۶، ص ۱۷۶
- ۵۰- صحیفه نور، جلد ۲۰، ص ۶۲
 ۵۱- صحیفه نور، جلد ۱۶، ص ۱۷۶
 ۵۲- صحیفه نور، جلد ۱۱، ص ۲۷۵
 ۵۳- صحیفه نور، جلد ۱۲، ص ۴۵
 ۵۴- صحیفه نور، جلد ۲۱، ص ۵۲
 ۵۵- صحیفه نور، جلد ۲۰، ص ۶۲
 ۵۶- صحیفه نور، جلد ۱۵، ص ۲۳۱
- ۴۳- صحیفه نور، جلد ۱۶، ص ۷۰
 ۴۴- صحیفه نور، جلد ۱۹، ص ۷۹
 ۴۵- صحیفه نور، جلد ۱۳، ص ۶۰
 ۴۶- صحیفه نور، جلد ۲۰، ص ۶۲
 ۴۷- صحیفه نور، جلد ۲۱، ص ۱۹
 ۴۸- صحیفه نور، جلد ۲۰، ص ۴۹
 ۴۹- صحیفه نور، جلد ۲۰، ص ۴۹

